

НИНА ТОПАЛСКА, ДИМИТРИНА ИГНАТОВА-ЦОНЕВА

**КОГНИТИВНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА СТАРОЗАВЕТНИЯ
КОНЦЕПТ *МЪДРОСТ* В НЕГОВАТА СЛОВЕСНООБРАЗНА
РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ**

NINA TOPALSKA, DIMITRINA IGNATOVA-TSONEVA

**THE COGNITIVE APPROACH IN LINGUISTIC RESEARCH OF THE
OLD TESTAMENT CONCEPT 'WISDOM' IN ITS FIGURATIVE
REPRESENTATION**

(Abstract)

This thesis corroborates the necessity for a complex interpretative approach to the verbal representation of the concept of “wisdom” in Old Testament wisdom literature. The research methodology used closely reflects the techniques employed by Ellen van Wolde in her interpretation of *Job* 28 and these procedures have been implemented in the analysis of the Bulgarian Synodic translation. A cognitive study of the Old Testament wisdom texts, which delves into their semantic investigation, focuses on their sacral depth and traces the stylistic parameters of the particular Bible translation in which the concepts are uniquely verbalized according to a certain world model, succeeds in drawing the horizon of these texts nearer to the reader-interpreter, and enabling such writings to become an integral part of their own life. With such a changed point of view the imagery, which is so dominant in the Old Testament wisdom literature, ceases to be understood only as a rhetorical technique, and instead serves to bridge between two realities, a language about the transcendent, and a cognitive instrument without any alternative.

Keywords: Old Testament, wisdom, cognitive approach, complex Bible study, imagery representation

Елементи от езиковата репрезентация на старозаветния концепт *мъдрост* се откриват на редица места в различни библейски книги, но най-пълно, цялостно и предимно чрез средствата на словесната образност той е възплътен в текстовете на дидактично-поетичния премъдростен корпус. Характерната за тях метафоричност отговаря на основните функции на повечето древни поучения – да апелират, въздействат и улесняват запомнянето чрез пораждаване на асоциативни модели, но доминиращата ѝ роля в идейно-тематичния замисъл и структурната организация на старозаветните текстове насочва към по-сериозна авторова интенция. Средствата на

словесната образност са не само израз на поетична дарба, но и същностен когнитивен инструментариум в сферата на религиозния опит, без който езикът за Бога е немислим.

Емблематичният труд на Дж. Лейкоф и М. Джонсън „Metaphors We Live By“ (Lakoff 1980) открива една напълно нова перспектива към метафоризацията като когнитивен феномен, основан на опита. Метафората бележи дългия процес на човешкото познание от възприятието през концептуализацията и нейното езиково изражение до конкретната социална и културна роля, изпълнявана от човека. Придобиването, усвояването и отразяването на опита от видимия свят обаче се различава от религиозната опитност. При прякото взаимодействие с предметите и обектите от заобикалящата го действителност чрез вече познатото човекът назовава, характеризира и детайлизира нови реалии. Този вид сетивно възприятие не е достатъчно, когато трябва да се опишат абстрактни или трансцендентни същности. Тъй като опитът, на който се основава езиковата референция в религиозния дискурс, е пренесен на една съвсем различна духовна основа, функцията на метафорите в него вече не е само да описват, характеризират и детайлират нови или недостатъчно познати предмети, обекти, явления и процеси, а най-вече да ословесяват религиозния опит, който предполага духовна сетивност, пробудена и развивана у човека от действието на Бога.

„Според християнския опит – заявява проф. Калин Янакиев в една от своите рефлексии върху Богопознанието – срещата на човека с Бога не е познавателен акт, не е „постигане“ на някакъв „предмет“, на някакво „нещо“, което „е“ или „се намира“ отвъд възможностите на мисленето. Бог изобщо не стои „пред“ човека в битието, не се „намира“ в битието като „предмет“, макар и някъде неимоверно „далеч“ или неимоверно „високо“, така че човек дори и само in abstracto, да би могъл да го „улови“ с взора на очите си или да го „схване“ с определен диалектически акт на мисълта си (...) Той е отвъд битието, онтологически (...) Но спрямо Някой, Който е свръх биването, Който не е пребиваващ, не може да има и познавателно движение. Към Него човек може само да се обръща с молба Той да се яви (...), да се случи (...) Оттук и парадоксалната „траектория“ на „Бого“-познанието. То никога не се достига – то ни застига. То не се учи, то ни научава за Себе Си (...) „Бого“-познанието не е акт в полето на опита, който го разширява, както всяко друго познание за всеки друг „предмет“, а е събитие, интервенция – от полето на самото трансцендентно, което, създавайки съвсем нов, изначално не-пред-виден за нас опит, с това самото се и случва в нас и за нас“ (Янакиев 2002: 15–17).

Словесната фигуративност в старозаветните премъдростни текстове, както и във всеки друг библейски текст, е основно средство за ословесяване на именно такъв познавателен процес, основан на религиозния опит, следователно при проучването на езиковата репрезентация на концепта *мъдрост* в дидактично-поетичните книги се налага интердисципли-

линаруен подход, който отчита не само семантичната и когнитивната стойност на текста, но и богословската му дълбочина, сакралния пласт на смисъла, а при различните преводи – и чисто стилистичните особености.

Пример за такъв комплексен подход е изследователската работа на група учени от три различни области (когнитивна лингвистика, семантика на еврейския език и библейска екзегетика) върху книгата *Иов*, на която те посвещават специална конференция в Амстердам през 2002 г. Докладите, представени там и публикувани в сборника *Job 28: Cognition in Context* (Job 28: Cognition in Context 2003), съвместяват възможностите на лингвистиката и богословието и утвърждават необходимостта от възприемането на езиковите факти в когнитивен план. Особено ценен опит при прочуването на словеснообразната репрезентация на старозаветния концепт *мъдрост* представлява изследването на Елън ван Волде. В уводната статия към сборника тя предлага два различни анализа на *Иов* 28: 1–11 – чисто семантичен и когнитивносемантичен. В настоящото изследване е илюстриран нейният метод, който е приложен към текста на Българския синодален превод на Библията.

В двадесет и осмата глава на книгата *Иов* търсенето на мъдрост е представено чрез метафората за работниците, които добиват ценни метали от земните недра: *Желязото се добива от земята; от камък се претопява мед. Човек туря предели на тъмата и грижливо дири камъка в мрак и смъртна сянка. Изравят рудокопен кладенец в места, дето крак не е стъпял, спускат се надълбоко, увисват и се клатят далеч от човеците. Земята, на която жито никне, отвътре е изровена сякаш от огън. Камъните ѝ са място за сапфир, и в нея златни зрънца. Пътеката за там хищна птица не знае, пиляково око я не е виждало (...) На гранит слага човек ръката си, издъно преобръща планини; в скали разсича канали, и окоето му вижда всичко драгоценно; възпира течението на реките и скритото изважда на видело. Но де се намира мъдростта, и де е мястото на разума? Не знае човек цената ѝ, и тя не се намира по земята на живите. Бездната казва: не е в мене тя; и морето казва: не е у мене. Тя се не дава за злато и се не добива за претеглено сребро (...) Скрита е тя от очите на всичко живо и е утаена от птиците небесни (...) Бог знае пътя ѝ, и Той познава мястото ѝ (...) Когато Той даваше на вятъра тегло и наместваше водата по мярка (...) тогава Той я видя и я яви, приготви я и още я изпита и рече на човека: ето, страхът Господен е истинска мъдрост, и отбягването от зло е разум (Иов 28: 2–28).*

От семантиката на използваните в първите няколко стиха съществителни и глаголи и данните за тяхната употреба на други места в текста на Библията Ван Волде приема, че старозаветният автор описва процеса на добиване и пречистване на сребро, злато, желязо и мед. Според нея глаголят „търси“ (уместно преведен на български език като „дири“ в синодал-

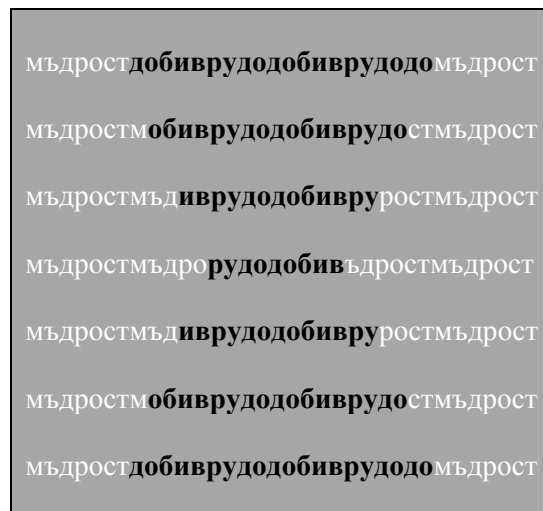
ния превод) означава внимателно търсене и се използва и за познавателната дейност на човека, за откриването на идеи или осъзнаването на нещо. Търсещият в третия стих е твърдо решен да стигне до това, към което се стреми, дори ако трябва да влезе в най-дълбоките и мрачни недра на земята. Този стремеж обаче води до разрушителни последици – земята е изтощена от изравянето и лакомото използване на нейните ценни ресурси от страна на хората, за които тя е източник на хляб. Мястото на сапфира и златните зрънца са именно в нейните недра, непознати дори за летящите в простора птици и живеещите на свобода диви животни – идея, изразена в синодалния превод чрез съдържаща оригинален епитет метонимия: „*Плътеката за там (...) пияково око я не е виждало*“ (ст. 7). След кратко отклонение, от деветия стих нататък описанието на рудодобива продължава, като процесът е маркиран със следните глаголи: човекът *слага* ръката си на гранит; *преобръща* планини; в скали *разсича* канали; *вижда* всичко драгоценно; *възпира* течението на реките и скритото *изважда* на видело (ст. 9–11). Ван Волде отбелязва, че скритото, за което се говори в единадесетия стих, означава вече не нещо конкретно – ценни метали или камъни – а скритите неща в по-абстрактен смисъл, и че стихът е обобщение на цялото предхождащо го описание: човекът изкарва наяве всичко скрито. От чисто семантичния анализ на текста – метафора за добиването на скъпоценности от земните недра авторката заключава, че в него действията на човека, научил се да достига до най-мрачните дълбини, са описани като акт на агресия към земята, на която принадлежат и благородните метали, и скъпоценните камъни, и ходът на водните течения.

При когнитивния си анализ на *Иов*, 28 гл. Елън ван Волде стъпва на някои изходни постановки. Тъй като когнитивната лингвистика се интересува от езика като израз на менталните процеси и цели да открие връзката между него и човешкото съзнание, авторката търси отговор на въпроса как първите единадесет стиха от главата, изобразяващи метафорично концептуализацията на света, какъвто той е бил преживян през втората половина на първото хилядолетие преди Христос, формират условията и посоката на разбиране на нейния цялостен текст, най-вече с оглед на три основни аспекта: **фигура и фон в изображението; прототипен език и прототипен сценарий.**

В двадесет и осмата глава очевидно се говори за мъдростта и нейното местонахождение, но авторът е избрал за изходен пункт на изображението добива на ценни метали от земните недра. Така представата за хората, които добиват руда, излиза на преден план и съвсем логично малко по-късно мъдростта ще се появи като фон на фигурата на рудодобива. Тази конфигурация обаче може да се възприеме в обратен ред: главата започва с фона – изображението на рудодобива, а по-късно се извежда на преден план основната фигура на мъдростта. Как биха могли да се определят адекватно параметрите на подобно изображение и кодът на словесната фигуративност?

Авторката открива основание за двойствеността на интерпретацията в преносната употреба на глагола, преведен като „търси“ („дири“) в третия стих, който в повечето си употреби означава търсене на ума, опит за достигане до някакво умозаклучение. Метафоричността, съдържаща се в този стих, може да се припише на цялата първа част от двадесет и осмата глава, която би могла да бъде представена схематично по два начина в зависимост от това кое читателят възприема като **фигура** и кое – като **фон** на изображението.

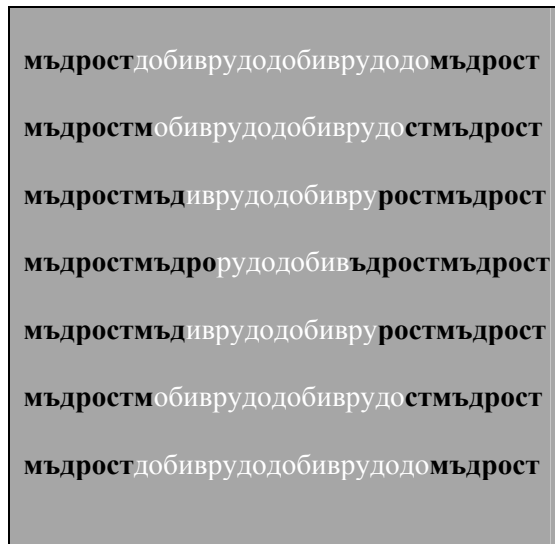
В първата схема (фиг. 1) мъдростта е фон, а рудодобивът – фигура, при което образността следва да се разбира с оглед на рудодобивната дейност на хората и анализът да се съобразява с археологическите данни за съответната епоха. Откриването на скъпоценни метали е описано като интригуваща дейност, която човекът е усвоил и благодарение на която може да се добере до дълбоките земни съкровища. Мъдростта обаче е недостъпна за него, което донякъде съответства и на съвременното състояние на човешките възможности: хората са достигнали до дълбоките тайни на генетиката, но не и до разковничето на истинската мъдрост.

Фиг. 1. Мъдростта е фон, а рудодобивът – фигура¹

Втората схема (фиг. 2) ни предоставя друга възможност за интерпретация: мъдростта е изобразена на фона на рудодобивния процес. Ван Волде отбелязва, че за съвременния западен читател (а това се отнася и за българския читател) не е нещо естествено да сравни добиването на мъдрост с добиването на метали от мините, въпреки че такива примери могат да се срещнат, например в изрази за търсене на информация в интернет или друга база данни. В съзнанието на съвременния човек мъдростта се свързва с

прототипно функциониращите представи за статичност и размишление, както и за постигане, а не толкова за достигане. В описанието от *Иов* тя метафорично е поставена в определени пространствени измерения (горе/долу), приписани са ѝ място на пребиваване и посока към него, вербализирани чрез богата употреба на наречия и предлози. Представата за местонахождението на мъдростта „горе“, при Бога, позната от книгата *Притчи Соломонови*, тук е заменена от идеята за търсенето ѝ „долу“, в най-дълбоките земните недра, достигащи до самата бездна („Бездната казва: не е в мене тя; и морето казва: не е у мене“ – ст. 14). Авторът очевидно използва картината на слизането в земните дълбочини, за да представи търсенето на скритата от бдителния поглед на човека мъдрост.

Фиг. 2. Мъдростта е фигура, а рудодобивът – фон

Интерпретацията на библейския текст, и в частност на старозаветните премъдростни книги, достига по-голяма пълнота и значимост при съчетаването на семасиологичния подход, който търси възможните значения на думите, използвани в текста, с ономасиологичния, чиято изходна точка са концептите, намиращи в него определена езикова форма. В художественото изображение, с което започва двадесет и осмата глава на *Иов*, са използвани **прототипите** на категорията „ценни метали“, прототипен е дори редът на тяхното споменаване – сребро, злато, мед, желязо – съответстващ на степента на ценност, която в повечето случаи им приписва старозаветният човек. Следователно думите и изразите недвусмислено насочват към понятийното поле рудодобив, но неговите очертания донякъде се изгубват с изоставянето на съответстващата му изразност. В същото време

повечето от глаголите, описващи добива на метали, могат да се отнесат и към полето на мъдростта – човек я търси, добива, пречиства и обработва – което отговаря дори на нашите съвременни представи.

В крайна сметка чрез повторения рефрен: „Но де се намира мъдростта?“, авторът на *Иов* заявява, че тя категорично не може да бъде постигната чрез разкопаване, разравяне, разрушение, дори в метафоричен смисъл. Всички изброени аспекти на концептуализация всъщност съответстват на добиването на знание, а не на мъдрост, тъй като тя изобщо не следва да се свързва с представата за добив: „Скрита е тя от очите на всичко живо (...) ето, страхът Господен е истинска мъдрост, и отбягването на зло е разум“ (28: 21, 28).

Последният аспект на когнитивния анализ, който би могъл да придаде необходимата пълнота на интерпретацията, е откриването на начина, по който добивът на ценни метали е изобразен словесно в текста, т.е. художественото отношение към **прототипния сценарий**. В съзнанието на старозаветния автор и неговите съвременници той вероятно е притежавал следните параметри: откриване на руда – прокопаване на тунели – изработване на необходими инструменти – слизане в прокопаните тунели – извличане на рудата – раздробяване – измиване – нагряване – разтопяване – отстраняване на шлаката – допълнителна обработка на останалия материал – изработване на предмети.

В гл. 28 на *Иов* обаче този ред е нарушен. Процесът започва с промиването на металите и чак след това се споменава тяхното откриване и изваждане на повърхността. Концептуалната организация на текста е поставена в перспективата на концепта *мъдрост*, при което по-приемливо е да се заключи, че мъдростта е фигурата, която авторът изобразява на фона на рудодобива (Фиг. 2).

Прототипен сценарий

- Хората:
- Откриват ценни находища.
 - Прокопават проходи в скалите.
 - Изработват необходими инструменти.
 - Слизат в тунелите.
 - Извличат рудата.
 - Раздробяват я.
 - Топят метала.
 - Използват го в определена форма.
-

Фиг. 3. Прототипен сценарий за добив на ценни метали

Изображение в *Иов 28:1-11*

- Ст. 1 – среброто е извадено от земята и златото се промива;
- ст. 2 – желязото се добива от земята; от камъка се претопява мед;
- ст. 3 – човекът влиза в тъмата и търси руда;
- ст. 4 – човекът се спуска надълбоко;
- ст. 5 – храната на човека идва от земята;
- ст. 5 – земята е изровена;
- ст. 6 – в земята е мястото на сапфира;
- ст. 6 – в земята са златните зрънца;
- ст. 9 – човекът слага ръката си на гранит;
- ст. 10 – човекът разсича канали в скалите;
- ст. 11 – човекът възпира течението на реките;
- ст. 11 – човекът изважда скритото на видело.

Фиг. 4. Метафорично изображение в *Иов 28*

Елън ван Волде изтъква една важна стратегия на текстовата организация – главата започва с указание за мястото и всички художествени образи сякаш са подчинени на този пространствен маркер. Разбърканият в началото ред обяснява страданието на земята, която е обект на човешкото търсене – тя остава разкопана и изтощена. От тази изходна точка авторът въвежда второто описание на рудодобива, този път в различен ред: от вътрешността на земята през възпирането на водното течение към извеждането на всичко ценно „на видело“ (ст. 9–11). Тези, които са си представяли добиването на мъдрост като добив на ценни метали от земята, всъщност не са допускали другата перспектива – на самата земя като обект на човешката дейност – едно напълно ново прозрение, провокация към погрешната концепция за мъдростта. Тя не се присвоява чрез унищожение на творението, а се състои в неговото опазване; в осъзнаването на нещата „от тяхната перспектива“; в неотделянето им от собствения им контекст, което би оставило следи; в онова усещане за цялостност, което предполага пътят на праведността. Ето така „на видело“ е изведен самият концепт *мъдрост*, който бива променен, пречистен от примесите на някои стари и вредни представи. Двадесет и осмата глава на *Иов* не просто търси мястото на мъдростта, а предизвиква читателя да възприеме една напълно нова позиция. Кой може да я открие? Този, който е готов да изостави ограничените си понятия за света и да направи решителната крачка към един нов когнитивен опит (Van Wolde 2003: 2–33). Мъдростта, която в библейския текст се схваща като познание за Бога, не се постига, тя ни застига.

Представеният интердисциплинарен подход към двадесет и осмата глава на *Иов* е приложим към всички елементи от образната репрезентация на концепта *мъдрост* в старозаветните премъдростни книги. Метафорите за дървото, пътя и извора; метонимите, описващи Бога и отношенията Му с човешкия род; иронията в диалога на *Иов* и *Еклизиаст* с традиционната мъдрост ословесяват различните измерения на опита на старозаветния човек: както сетивен, така и духовен. Библейският текст винаги предполага интерпретация отвъд самия себе си, усет към дълбокия и скрит смисъл, който човекът в своя стремеж към познание долавя, но не може напълно да открие, тъй като той се намира на границата на неговите когнитивни възможности. Комплексното възприемане на свещените текстове като когнитивноезиков феномен с историческа и културна стойност би допринесло и за по-голяма прецизност при осъществяването на бъдещи библейски преводи, както и за осъзнаване на необходимостта от съвместна работа на различни специалисти при тяхната реализация.

БЕЛЕЖКИ

¹ Фигурите са адаптирани по Ван Волде (Van Wolde 2003: 25, 32)

ЛИТЕРАТУРА

Библия 1993: Библия, сиреч книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия Завет. София, Синодално издателство.

Янакиев 2002: *Янакиев, К.* Богът на опита и Богът на философията. Рефлексии върху Богопознанието. С.

HEBREW AND ENGLISH LEXICON 1907: The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon. Oxford.

JOB 28: COGNITION IN CONTEXT 2003. Ed. Ellen Van Wolde. Boston.

LAKOFF 1980: *Lakoff, G., M. Johnson.* Metaphors we live by. Chicago.

VAN WOLDE E. 2003. Wisdom, Who Can Find It? a Non-Cognitive and Cognitive Study of Job 28: 1–11. – In: Job 28: Cognition in Context, ed. Ellen Van Wolde. Boston.

✉ Докторант *Нина Топалска*, проф. д-р *Димитрина Игнатова-Цонева*
Катедра Български език, литература и изкуство
Факултет Природни науки и образование
Русенски университет „А. Кънчев“
ул. „Студентска“ № 8, 7017 Русе, България
dtzoneva@uni-ruse.bg; ntopalska@uni-ruse.bg

✉ *PhD Student Nina Topalska, Prof. Dr. Dimitrina Ignatova-Tzoneva*
Faculty of Natural Sciences and Education
Bulgarian Language, Literature and Art Department
Angel Kanchev University of Ruse
8 Studentska Str., 7017 Ruse, Bulgaria
dtzoneva@uni-ruse.bg; ntopalska@uni-ruse.bg